

Сіваш Олена Михайлівна
доцент кафедри міжнародного права
Національного університету «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого»

Становлення принципу суверенітету нації та міжнародне право

Французька революція була викликана невдоволенням тим, що складало основу феодально-абсолютистської системи: свавіллям влади, феодальними порядками, суспільством, побудованим за становим принципом. Тому одним з перших актів революції «першої хвилі» була Декларація прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 р. Стаття 3 Декларації закріплювала принцип національного суверенітету: «Джерело суверенітету міститься виключно в нації. Жодна установа, жоден індивід не може мати владу, яка не виходить явно з цього джерела». Як наслідок, Конституцією, прийнятою 1791 р. закріплюється неподільність, невідчужуваність і невід'ємність суверенітету, що належить нації (ст. 4).

Французька революція, як, втім, будь-який внутрішній державний переворот, була спрямована на перерозподіл влади в державі. Проте ця національна подія мала європейський резонанс внаслідок того, що ключовою ідеєю революції стала ідеологія національного суверенітету. ХІХ століття – стало часом становлення в праві принципу національності.

Останній був сприйнятий вороже співтовариством європейських держав, яке традиційно мало монархічну основу. Монархічна основа розглядалася ними як гарантія стабільності. Але

сам по собі принцип суверенітету нації був одночасно й революційним й, у певному сенсі, консервативним. Революційність ідеології суверенітету нації та принцип національного самовизначення, що з неї випливав, полягала в тому, що проголошення нації як джерела суверенітету мало наслідком появу ідеї про державу-націю. Ця ідея полягала в наступному: суверенітет буде дійсним, якщо кожна нація отримує право утворити незалежну державу. Принцип суверенітету нації, таким чином, протиставлявся міждержавному співтовариству, непорушною основою якого була монархія, і європейському порядку, встановленому на основі спадкоємства і завоювань. Визнання народу носієм суверенітету мало своїм логічним продовженням виведення певних його прав. Основне з цих прав — право нації на самовизначення.

Однак при всій своїй революційності принцип суверенітету нації не становив загрози ані суверенній державі, ані міждержавній системі як такій. Згідно з ідеєю суверенітету нації змінювалося джерело суверенітету, але зовсім не його смисл. Зміна джерела передбачала, що держава перестає бути річчю монарха, стає національною державою і з того часу перебуває на службі нації. У міжнародних же відносинах держава-нація залишається тією ж суверенною державою, з правовим положенням, що впливало із цього. Це означає, що хоча джерело суверенітету змінилося, але будь то монарх, як раніше, або нація суверенітет все одно передбачав, що над сувереном немає ніякої вищої влади. Таким чином, національна держава в плані міжнародному залишається державою суверенною. А отже, міждержавна система, створена суверенними державами для реалізації їх інтересів, не піддавалась ревізії.

Проте новела в розумінні джерела суверенітету, неминуче впливала на окремі інститути міжнародного права. Питання, пов'язані з державною територією, остаточно втрачають характер приватноправових і переміщуються у сферу публічного права. Пізніше масштабне продовження ідея суверенітету нації знаходить

в ідеології самовизначення. Крім того, ця ідея вплине на подальший розвиток принципу рівності – рівності в можливості вибору соціально-політичної моделі, тим самим віднісши питання про політичну систему до сфери внутрішньої компетенції держави. Звідси вплив на визначення меж міжнародного права і концепцію державного суверенітету: питання вибору політичного устрою було віднесене до внутрішньої компетенції суверенної держави. Таким чином, маємо певний вплив на розвиток принципу суверенної рівності та невторчання (віднесення питання вибору соціально-політичної моделі до внутрішньої компетенції держави).

Поняття суверенітету було введено в правову науку у зв'язку з боротьбою державної влади за виключне і необмежене панування. Вела цю боротьбу і здобула перемогу монархія. Тому в науці та практиці, починаючи з Ж. Бодена, суверенітет довгий час ототожнювався з монархічною владою. Основоположник концепції суверенітету, що зв'язав ідею суверенітету з поняттям держави і вперше точно сформулював її, вважав монарха володарем «абсолютної і вічної влади в державі».

Погляд на природу держави змінюється завдяки філософії Просвітництва. Вона виникла як протест проти свавілля абсолютної влади монарха і відіграла ключову роль у формуванні природно-правової концепції прав людини. Ідея народного верховенства підняла визвольну війну і в низці конституційних актів був визнаний народ як носій суверенітету, джерело установчої влади. Лише наприкінці XVIII ст. складається уявлення про державу як про юридичну особу, відмінну від особи монарха. Саме ідеї, проголошені Французькою революцією, дали поштовх до подібних уявлень. У працях філософів історичної школи: Канта, Фіхте, Гегеля цей погляд отримав наукову розробку.

У практиці міжнародно-правових відносин наслідком подібних поглядів стають певні принципи співіснування держав. По-перше, носієм міжнародних прав і обов'язків визнається тільки

суверенна держава. По-друге, наявність суверенітету не розглядається як наслідок визнання держави іншими державами, однак при цьому, можливість міжнародного спілкування та реальна можливість користуватися правами і здійснювати обов'язки суб'єкта міжнародного права безпосередньо пов'язується з визнанням з боку існуючих держав. При цьому презюмується, що суб'єкт міжнародного спілкування, який виник, зобов'язується дотримуватись міжнародно-правової норми.

Отже нова революційна доктрина формувала автономні основи міжнародного права, висуваючи в якості його суб'єктів не монархів, а народи, проголошуючи їх особисті невідчужувані права останніх. Ідеї й принципи, проголошені революцією, є положеннями національного законодавства Франції, принципами її внутрішньої і зовнішньої політики. Водночас вони стали принципами сучасного міжнародного і конституційного права. У законодавстві Французької буржуазної революції і у виступах її політичних діячів чітко сформульовані основні права держав, що впливають з визнання їх суверенітету: суверенна рівність держав, що виступають на міжнародній арені, і невтручання одних у внутрішні справи других.